

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Bakalářská práce

Patrik Srba

**Vztahy mezi Československem a Spolkovou republikou Německo v 60. a 70.
letech 20. století**

Relations between Czechoslovakia and the Federal Republic of Germany in the
60s and 70s of the 20th Century

2019

Mgr. Martin Štefek, Ph. D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne, 11. července 2019

.....
Patrik Srba

Poděkování

Rád bych poděkoval svému vedoucímu bakalářské práce Mgr. Martinu Štefkovi, Ph. D. za velmi vstřícný, osobitý přístup a cenné rady při psaní této práce.

Abstrakt

Hlavním tématem práce je téma Ostpolitik respektive jak se k této nové zahraniční politice SRN postavilo tehdejší Československo. Nové směřování politiky SRN směrem na východ, mělo zásadní význam nejen pro SRN jako takovou, ale především pro státy tehdejšího východního bloku – v mém případě ČSSR. Cílem práce je zpracování případové studie o reakci československých politických elit na východní politiku SRN a na míru vlivu, který reálně na ČSSR měla. Stěžejním textem bude Smlouva o vzájemných vztazích mezi SRN a ČSSR podepsána v prosinci 1973. Na tomto konkrétním případě bych rád ukázal obecné schéma fungování Ostpolitik, zejména její výhody, dopady a přínosy právě ve vztahu ke středoevropským státům.

Klíčová slova: Ostpolitik, Československá zahraniční politika, Willy Brandt

Abstract

The main theme of thesis is subject Ostpolitics. Respectively, how did the Czechoslovak faced this new foreign policy of Federal Republic of Germany. The new Federal Republic of Germany policy direction to the east was essential not just for Federal Republic of Germany as such, but especially for states of eastern bloc at that time. In my case it was CSSR. The aim of the thesis is process case study about Czechoslova policy elites reaction to Eastern policy Federal Republic of Germany and the measure of its real influence. Fundamental text is an agreement on mutual relations between Federal Republic of Germany and CSSR signed in December 1973. On this particular issue I would like to demonstrate the general principle of Ostpolitics, primarily its advantages, impact, benefits in the relationship to Central European states.

Keywords: Ostpolitics, Czechoslovak Foreign Policy, Willy Brandt

Obsah

Úvod.....	- 7 -
1. Mnichov.....	- 10 -
1. 1. Mnichovská konference a její výsledky.....	- 10 -
2. Mezinárodní vztahy ČSR/SRN v 50.–60. letech.....	- 13 -
2. 1. Vztahy do tzv. Velké koalice.....	- 13 -
2. 2. Velká koalice a Pražské jaro.....	- 18 -
3. Brandtova Ostpolitik a reakce ze strany ČSSR.....	- 22 -
4. Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN.....	- 27 -
4. 1. Přípravy smlouvy.....	- 27 -
4. 2. Obsah smlouvy.....	- 33 -
4. 3. Dopady smlouvy.....	- 34 -
5. Závěr.....	- 36 -
6. Seznam použité literatury:.....	- 39 -
6.1. Tištěná literatura:.....	- 39 -
6. 2. Internetové zdroje:.....	- 41 -

Úvod

Přibližně od poloviny 20. století do konce 80. let ovlivňovala lidské životy v tehdejším Československu vládnoucí Komunistická strana. Její jednání však bylo úzce spjato s Komunistickou stranou Sovětského svazu, která byla jakýmsi předobrazem ostatním komunistickým stranám a udávala tak i například směr zahraniční politiky naší země.

I přes tento vliv, si však minimálně do konce 60. let 20. století, dokázalo Československo udržet určitou svébytnost, alespoň co se zahraniční politiky týče. Samozřejmě nejčastějšími zahraničními partnery byly socialistické státy, kromě nich se ale Praze podařilo navázat styky i se státy západními. Tyto styky se týkaly hlavně hospodářské, kulturní, či vědecké oblasti. Naším nejbližším hospodářským partnerem bylo historicky Německo, se kterým jsme se během 1. republiky ocitaly mezi nejvyspělejšími státy světa. Je tedy logické, že i přes všechna úskalí, kterými si oba státy musely projít, se po 2. světové válce opět rozhodly pro vzájemnou spolupráci. Svět byl však rozdělen na dva nesmiřitelné tábory – Východ a Západ. Jeden reprezentován socialistickým Sovětským svazem, druhý kapitalistickými Spojenými státy. Československá republika, ač se po dlouhá léta řadila spíše k západním státům, se po komunistickém puči v únoru roku 1948 definitivně zařadila do východního bloku. Co se týče Německého státu, ten byl v té době rozdělen na dvě části, kdy část patřící k Východu se nazývala Německá demokratická republika neboli NDR a západní část Spolková republika Německo – SRN, jejímž hlavním městem se stalo město Bonn. Stejně jako oba německé státy byl i Berlín koncem 40. let rozdělen na dvě části – Západní Berlín a Východní Berlín, který se zároveň stal hlavním městem NDR.

Co se týče mezinárodních vztahů mezi oběma německými státy a Československem, první styky byly navázány již na počátku 50. let, a to mezi Německou demokratickou republikou, která ideologicky souzněla s ČSR. Aby tyto přátelské vztahy mohly být navázány, musely se nejdříve obě republiky vypořádat se „stíny“ z minulosti, kdy největším problémem bylo téma Mnichovské dohody a následného odsunu Němců po 2. světové válce.

S postupem času však docházelo k proměně vztahů mezi jednotlivými státy na mezinárodním poli. Po dvaceti letech nemůžeme hovořit o tom samém Československu, kterým bylo v 50. letech 20. století. Samozřejmě orientace zahraniční politiky byla stále spíše na jeho východní sousedy, avšak již v 60. letech můžeme zaznamenat snahu o obnovení vazeb se Západem.

V souvislosti s tím jsem se rozhodl zaměřit na Spolkovou republiku Německo, tedy západní část rozděleného Německa.

Spolková republika Německo vznikla na konci 40. let, po druhé světové válce, na území západních okupačních zón. Až v letech 60. se však tato republika rozhodla vstoupit na mezinárodní pole jako samostatný hráč, kterému se konečně podařilo jasně formulovat své politické a ekonomické názory. Důležitým krokem zde bylo upuštění od tzv. Hallsteinovy doktríny, jež deklarovala jako nepřátelský akt spolupráci s Východním blokem, míněno převážně s Německou demokratickou republikou, a ovlivňovala tak směr, jakým se zahraniční politika Spolkové republiky ubírala až do poloviny 60. let. Bylo jasné, že tento druh politiky však nebude nadále udržitelný. Změna v přístupu k zahraniční politice je jasně patrná a vyvrcholila koncem 60. let takzvanou Novou Východní politikou Willyho Brandta.

Ve své bakalářské práci se budu zabývat proměnou vztahů mezi ČSSR a západním Německem v průběhu 60. a 70. let 20. století. Zvláštní pozornost pak budu věnovat problematice Mnichovské dohody, která sehrála klíčovou roli ve snaze o normalizaci vztahů těchto dvou států. Podrobněji se též budu věnovat projektu Ostpolitik Willyho Brandta, který velkou mírou přispěl k uvolnění vzájemných vztahů nejen mezi Spolkovou republikou a Československem, ale rovněž mezi celým východním a západním blokem. Dalším předmětem mého zkoumání bude reakce ze strany Československa právě na tuto politiku. Vývoj vztahů mezi ČSSR a SRN byl završen podpisem Smlouvy o vzájemných vztazích. Na příkladu této smlouvy, jejího obsahu a samotných příprav se pokusím poukázat na to, jak se k Brandtově politice stavěla tehdejší československá zahraničněpolitická elita a jak byly tyto vztahy ovlivněny právě probíhající normalizací, jež se v Československu odehrávala po Pražském jaru.

Mé výzkumné otázky, na které se budu snažit ve své práci odpovědět, tedy zní: Jakou proměnou prošly zahraničně politické vztahy Československé socialistické republiky k západnímu Německu během 60. a 70. let 20. století? A Jak reagovaly tehdejší československé zahraničněpolitické elity na Východní politiku Willyho Brandta?

Co se týče metodologického rámce, bude má práce psána z hlediska kvalitativního přístupu, který poskytuje vhodné nástroje k řešení mnou zvolené problematiky. V případě metody, se kterou budu k problému přistupovat, jsem se rozhodl pro historickou analýzu literatury, která dle mého názoru dokáže nejlépe postihnout můj předmět zkoumání.

Vzhledem k již sepsané literatuře a prací k tomuto tématu, musím konstatovat, že materiálu, jenž mohu využít pro svou práci, je dostatek, je ale důležité upozornit, že převážná část literatury se zabývá převážně německou stranou dané problematiky, tedy Výhodní politikou Willyho Brandta a dopadů na ostatní státy. Mým cílem je však podívat se na tuto problematiku z československé strany, jak náš stát vnímal tuto politiku, co vedlo Československo k akceptování této politiky a jak vypadala cesta k navázání mezinárodních styků se Spolkovou republikou Německa. Z těchto důvodů se ve své práci budu zabývat analýzou československých dokumentů, jenž budou mým primárním zdrojem informací. Z této analýzy se pokusím vyhodnotit závěry, díky kterým budu moci odpovědět na své výzkumné otázky.

Pro tuto práci budu čerpat jak z primární, tak sekundární literatury. Využiji též možnosti online zdrojů. Stěžejním textem této práce bude Smlouva o vzájemných vztazích mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německa z roku 1973. Tento dokument otevřel nový směr zahraniční politiky tehdejšího Československa a z toho důvodu jej budu konkrétněji rozebírat. Dokument se připravoval na počátku 70. let pod vlivem obou zúčastněných států. Dá se tedy očekávat, že v něm najdeme jak body, které se snažilo prosadit tehdejší Československo, tak body, které budou hájit zájmy německé strany. Samotný dokument měl odrazit nové přátelské vztahy mezi oběma státy, z toho důvodu se domnívám, že v něm nebudou zakotvena žádná kontroverzní ustanovení. Kromě již zmíněné analýzy dokumentů, budou dalšími doplňujícími texty, o které se bude můj výklad opírat „Diplomacie Československa“ od Jindřicha Dejmecka, či „Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974“ sepsána Jaroslavou Plškovou.

1. Mnichov

V září roku 1938 byla v Mnichově podepsána dohoda o připojení československých pohraničních území, takzvaných Sudet, k Německu. Tato dohoda byla výsledkem neustále stupňujícího se napětí mezi ČSR a Německou říší, již pod vedením Adolfa Hitlera. Hitlerovým cílem bylo získat území Československé republiky a k tomuto cíli neváhal využít lživou nenávistnou propagandu namířenou proti tehdejší Československé vládě a jejího vztahu k pohraničním Němcům, stejně tak jako výhrůžky válečného konfliktu, která západní mocnosti děsila nejvíce.

Právě tato dohoda se stala předmětem mnoha dalších poválečných jednání, a je i součástí „*Smlouvy o vzájemné spolupráci mezi SRN a ČSSR*“ z roku 1973, kde Československo požadovalo zneplatnění této dohody a uznání, že její přijetí bylo neplatné z důsledku užití výhrůžek a silového nátlaku. (Kuklík, Němeček, Šebek 2011, s. 286–287)

V česko-německých vztazích se téma Mnichova neobjevuje pouze v této smlouvě, avšak provází téměř každé nové jednání Československého státu nejenom se Spolkovou republikou, ale rovněž i s Německou demokratickou republikou v průběhu celého 20. století.

V této kapitole se tedy pokusím shrnout základní informace vzešlé z Mnichovské dohody a rovněž vysvětlit, proč pro náš stát měla tak zásadní roli.

1. 1. Mnichovská konference a její výsledky

Konference byla svolána na 29. září 1938 do německého Mnichova. Účastnily se jí čtyři tehdejší mocnosti – Francie, Velká Británie, Německo a Itálie. V původním návrhu bylo zahrnuto i Československo, které však nakonec k jednání přizváno nebylo, jelikož by přítomnost československých zástupců mohla rozlítit Adolfa Hitlera a zmařit tak celé jednání. Zástupci našeho státu tak čekali před zavřenými dveřmi na výsledek. (Kuklík, Němeček, Šebek 2011, s. 53)

Výsledek konference, jež trvala dva dny a byla velmi neorganizovaná, sdělili Československým zástupcům Dr. Mastnému a Kamilu Kroftovi zástupci britské a francouzské vlády. Výsledek, jak byli naši zástupci upozorněni, vstoupil v platnost podpisem mocností a není tak potřeba jeho schválení československou vládou. Jak Chamberlain, tak i Daladier však chtěli alespoň potvrzení od prezidenta republiky, Edvarda Beneše. Prezident svolal

mimořádné zasedání vlády, jejímž výsledkem bylo podrobení se rozhodnutí. Mnichovská dohoda tak znamenala definitivní porážku odporu československé vlády. (Faber 2015, s. 382–92)

Samotný dokument vzešlý z Mnichovské dohody je velmi krátký, obsahuje pouze preambuli, osm článků, jeden dodatek, tři dodatečná prohlášení a mapu s vyznačeným územím, jež má být přenecháno Německé říši.

V konečném důsledku bylo Československu uloženo poslechnout pokynů mezinárodní komise, jež se skládala ze zástupců zemí, které dohodu podepsaly, a navíc se zástupců Československého státu. Komise však neměla žádný vliv na zlepšení pozice našeho státu. (Kuklík, Němeček, Šebek 2011, s. 54–55) Území zmiňované v dohodě měla být během deseti dnů, kdy počátek lhůty je brán od 1. října 1938, přenecháno Německu, a to včetně průmyslu, opevnění i výzbroje, jež se na daném území nacházela. Hitler si velice dobře uvědomoval, že se na územích, jež mu mají býti podstoupena, nachází mnoho průmyslových center a zároveň daná území obsahují pohraniční opevnění, jež bylo plně vybaveno, díky přípravě na možný válečný konflikt. (Faber 2015, s. 408–410) Nově vytyčené hranice, proti nevyprovokovanému útoku, mezinárodně garantovaly Velká Británie, stejně jako Francie. (Kuklík, Němeček, Šebek 2011, s. 91) Garance Německa a Itálie měla být dána po vyřešení územních požadavků Polska a Maďarska, tyto země měly též své početné menšiny na území Československého státu. Pokud by se problémy polské a maďarské menšiny nevyřešily do tří měsíců od skončení mnichovské konference, měla býti svolána další mezinárodní konference, opět bez přítomnosti Československa, která by problém vyřešila. (Kuklík, Němeček, Šebek 2011, s. 92)

Jak víme, podepsání mnichovské dohody a podstoupení pohraničního území Hitlerovi, neznamenovalo pouze ztrátu obyvatel, území, ale též výrazné narušení průmyslu a dopravy, jež mělo za následek obrovskou závislost na Německu. Československý stát se s touto dohodou vyrovnával dlouhá léta, i po skončení druhé světové války a mnichovská dohoda tak měla obrovský vliv na mezinárodní politiku a vztahy mezi Československem a Německem, jež se utvářely dlouho poté, za zcela jiných okolností a podmínek.

S jistou mírou nadsázky by se dalo říci, že se česká, potažmo československá společnost, dodnes plně nevyrovnala s mnichovskou dohodou. Z tohoto důvodu byla snaha o její úplné zneplatnění přítomna v mnoha dalších poválečných vyjednáváních. Platnost dohody sice byla

zpochybňována záhy poté, co Hitler v březnu roku 1939 obsadil Česko–Slovensko a došlo k vyhlášení protektorátu, ale to k plnému vyrovnání nestačilo. Snaha o úplné zneplatnění zde sloužila jako důkaz trvání politické a právní kontinuity Československa, kterou prezident Beneš využil i pro své cíle jakožto prezident v exilové vládě. (Kuklík 2008, s. 21–22).

Je však otázkou, do jaké míry byla problematika Mnichova využita pozdější československou politickou elitou k prosazení vlastních cílů. Ve vztahu k této tezi nutno podotknout, že komunistické vedení Československa dokázalo bravurně využít tehdejších nálad ve společnosti ke svému prospěchu. Upevnění moci a orientace na východ v rámci zahraniční politiky byly podepřeny zradou západních mocností, kterým již nelze důvěřovat. Tehdejší komunistické vedení tak využilo nálad ve společnosti a vykreslilo prezidenta E. Beneše a jeho vládu jakožto zrádcovskou. Sovětský svaz byl v této rétorice vykreslován jakožto jediný, který od počátku chtěl bránit republiku před invazí, avšak imperialisté kolem prezidenta Beneše tomu zabránili. Sovětský svaz se tak postavil do pozice jediného věrného spojence nejenom ve 30. letech ale i do budoucna.

Komunisté s tématem Mnichova pracovali po dlouhá léta, během nichž základní linku několikrát proměnili. Proto se jim podařilo jeho atraktivitu udržet i v 70. letech 20. století. (Tesař 2000, s. 12–13)

Dle mého názoru se tak téma mnichovské dohody nestalo pouze nástrojem, který Československo využívalo v mezinárodním prostoru (převážně ve vztazích s oběma německými státy) k dosažení svých cílů, ale rovněž k upevnění moci v samotném Československu. Je na místě dodat, že díky neustálému přiživování traumatu Mnichova se to československým komunistům podařilo, a téma mnichovské dohody bylo velice diskutované až do uzavření Smlouvy o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN z prosince 1973.

2. Mezinárodní vztahy ČSR/SRN v 50.–60. letech

2. 1. Vztahy do tzv. Velké koalice

Vztahy mezi Československem a Spolkovou republikou Německa byly velmi problematické. Obrovskou roli v tom hrála nejenom částečná závislost na mezinárodní politice Sovětského svazu ze strany Československa, ale také neshody mezi oběma státy, plynoucí z jejich historického vývoje, které se týkaly převážně politiky Mnichova a následného odsunu Němců. Ti totiž našli podporu právě u SRN, která jim povolila i určitý politický program. Některé sudetoněmecké krajanské organizace se dokonce vyslovily pro platnost mnichovské dohody a vznesly určité nároky za svůj nespravedlivý odsun po ukončení 2. světové války, což bylo pochopitelně trnem oku československým politickým elitám. (Kuklík, Němeček, Šebek 2011, s. 60–62) Těmito elitami rozumím postavy činné v exekutivním procesu, jako je prezident republiky, předseda vlády a ministr zahraničních věcí. Rovněž nesmím opomenout ústřední výbor Komunistické strany Československa, konkrétně jeho předsednictvo, jenž dohlíželo na práci vlády i parlamentu a mělo tak možnost ovlivňovat rozhodnutí, která měla dopad i na zahraniční politiku tehdejšího Československa. I přes snahy zabránit SRN vstupu do NATO, se tak nakonec v roce 1955 stalo. Vláda SRN se však zavázala, že na jejím území se nebudou vyrábět žádné zbraně hromadného ničení, stejně tak, jako že je připravena řešit otázky týkající se hranic a německého území, za pomoci mírových jednání. (Kuklík, Němeček, Šebek 2011, s. 263) Reakce východního bloku na začlenění SRN do Severoatlantské aliance na sebe nenechala dlouho čekat. Vznik Varšavské dohody ze 14. května 1955 však nebyl pouze formální odpovědí na tuto skutečnost, ale, rovněž potvrzoval podřízenost ČSR jak v otázkách politických, tak i vojenských. (Dejmek 2002, s. 113–114) Československá vláda, v čele s Viliamem Širokým, se ale přece jen rozhodla k určitému smířčímu kroku ve vztahu k SRN. Tímto krokem bylo formální ukončení válečného konfliktu, který, dle vyjádření československé strany, trval již od mnichovské dohody. Toto rozhodnutí dále obsahovalo kritiku západních mocností, které znemožnily sjednocení a demokratický vývoj Německa, ba naopak tíhnou k „remilitarizaci západního Německa“ (Kotyk 1960, s. 429) a snaží se o „jeho zapojení do jak existujících, tak i do nově vytvářejících agresivních seskupení.“ (Kotyk 1960, s. 429) Prohlášení bylo prezidentem Antonínem Zápotockým vydáno 3. února 1955. Teprve tímto prohlášením definitivně skončila éra nepřátelství z 2. světové války. Po přečtení prohlášení však usuzují, že záměrem československé vlády nebyla

snaha o navázání bližších vztahů se SRN. V prohlášení totiž chybí jakákoli zmínka o možném budování společných obchodních, či jiných vzájemných vztahů. Ba naopak je v prohlášení vyzdvihována spolupráce s Německou demokratickou republikou. (Kotyk 1960, s. 429–430) Z mého pohledu má tak toto prohlášení pouze formálně informativní charakter, který nepředepisuje žádné možné budoucí interakce mezi oběma státy.

Až o tři roky později se československá strana rozhodla k navázání diplomatických vztahů se západním Německem. Stalo se tak 1. července 1958, kdy předseda vlády Viliam Široký tuto nabídku navrhl tehdejšímu kancléři SRN Konradu Adenauerovi. (Kuklík, Němeček, Šebek 2011, s. 263) Dopis je z velké části postaven na určité formě kritiky, která je opět směřována na vyzbrojování západního Německa, jenž není ochotno přijmout návrhy socialistických států na demilitarizaci a vytvoření bezatomového pásma ve střední Evropě. Předseda vlády tak poukazuje na nepochopení kroků bonnské vlády, která sice „*vyjádřila svou ochotu zřici se použití násilí vůči evropským státům, které nejsou členy Severoatlantského paktu a Západoevropské unie, ...*“ (Kotyk 1960, s. 456) ale ve skutečnosti tak nejedná. V závěru je však vyzdvihnuta snaha o normalizaci vztahů mezi oběma státy a možné navázání těchto vztahů i na přátelské úrovni, jako je tomu u vztahů s NDR.

Samotný dopis navazoval na prohlášení ministra zahraničních věcí Československa Václava Davida, který na zasedání Zahraničního výboru Národního shromáždění vyslovil přání „*normalizovat naše styky a mít dobré sousedské styky i s NSR*“ (Rudé právo 1957, s. 3) Tato snaha však byla předem odsouzena k neúspěchu, a to hned z několika důvodů. Krom toho, že SRN stále určitým způsobem lpěla na tzv. Hallsteinově doktríně, která znemožňovala diplomatický styk se státy, jež uznávaly existenci Německé demokratické republiky, bylo dalším problémem zneplatnění mnichovské dohody, na němž se obě strany nedokázaly dohodnout. „*Je odsouzením hodné, že militaristické kruhy v západním Německu se přesto stále dovolávají Mnichova*“ (Hajdu, Líska, Šnejdárek 1964, s. 517) K normalizaci vztahů mezi SRN a Československem rovněž nepřispěla ani otázka sjednocení Německa, ve které Československo podporovalo snahy NDR. (Dejmek 2002, s. 69–70)

Celá 50. léta tak vztahy mezi Československou republikou a Spolkovou republikou Německa nebyly na přátelské úrovni. Hlavním problémem bylo vyřešení takzvané Německé otázky, které se bohužel nepodařilo. Stranické vedení věrně kopírovalo kurz, jenž byl nastaven Sovětským svazem. Po smrti Stalina v roce 1953 sice došlo k určitému uvolnění, avšak Československo zůstávalo věrné původní koncepci a výrazné posuny, které by vytvořily nové

přátelské vztahy se Západem, se nekonaly. Zvláště co se týče diplomatických vztahů se Spolkovou republikou Německa, zůstávala vláda neoblomná.

Důvodů k takovému jednání mohlo být hned několik, avšak já zde spatřuji dva zásadní. Prvním důvodem, dle mého názoru bylo podstoupení svébytné zahraniční politiky sovětskému diktátu. Ten po celá 50. léta určoval, jakým směrem se bude československá zahraniční politika, v čele s generálním tajemníkem, později prezidentem Antonínem Novotným, předsedou vlády Viliamem Širokým a ministrem zahraničí Václavem Davidem, ubírat. Druhým, a pro mě zásadnějším důvodem, byla snaha o upevnění moci uvnitř Československa. Z tohoto hlediska sehrála SRN skvělou roli „obětního beránka“, který posloužil právě tomuto účelu. Tehdejší vedení komunistické strany využilo několika témat, jako je otázka Mnichova a jeho vyrovnání, či militaristická politika západních mocností, které skrze Bonn cílí na země východního bloku. Právě tato témata nejvíce rezonovala československou společností a díky nim mohl tehdejší režim omlouvat určité kroky jak na vnitřní politické scéně, tak na mezinárodním poli.

Počátkem nového desetiletí se vztahy mezi oběma státy nijak nezlepšily. Československá socialistická republika (ČSSR), jak zněl nový oficiální název státu, přijatý ústavou z 11. července 1960, se opět zatvrdila ve svém postoji k SRN, která zůstávala hlavním ideologickým nepřítelem. Českoslovenští představitelé zahraniční politiky prezentovali Spolkovou republiku Německa jako hrozbu pro státní bezpečnost. Začátkem 60. let se ČSSR rozhodla pro masivní kampaň proti západnímu Německu. (Lizcová 2012, s. 87) Stanula tak po boku dalších socialistických republik v čele se Sovětským svazem. Společně tyto vlády vydaly 10. října 1960 prohlášení, ve kterém odsuzují „revanšismus“ Německé spolkové republiky. „Revanšismem“ rozumějme snahu SRN zvrátit výsledky 2. světové války, co se územních a dalších ztrát týče. Tato kritika však nesměřuje pouze na Adenauerovu vládu, ale také na západní mocnosti, jež „*otevřely západoněmeckým militaristům dokořán dveře svých vojenských seskupení a dovolily jim vytvořit nejsilnější armádu v západní Evropě*“ (Hajdu, Líska, Šnejdárek 1964, s. 558)

Kritika Spolkové republiky Německa se přesunula i na mezinárodní pole. Již 20. října 1960 československý ministr zahraničních věcí Václav David přednesl na Valném shromáždění OSN projev, který byl ostře namířen proti politice západního Německa. (Gregerová 2004, s. 144) Je pravdou, že i když byly všechny tyto kritické projevy dílem propagandy a řízené kampaně proti SRN, vzniklé obavy částečně reflektovaly aktuální dění ve společnosti, kde bylo velké množství vrcholných představitelů a vysokých státních úředníků zatíženo válečnou

minulostí. Mezi tyto politiky patřil například i státní tajemník spolkového kancléřství Hans Globke. (Lizcová 2012, s. 87) Právě proti němu byla namířena mezinárodní tisková konference, jež se konala koncem roku 1960 v Praze a věnovala se válečným zločinům. (Gregerová 2004, s. 144)

Ve svém negativním postoji vůči SRN setrvala československá vláda i nadále, i když její činy měly výrazné důsledky na státní hospodářství. Dalo by se říci, že zatvrzelost a loajalita k Sovětskému svazu, jakou mělo Československo, ve finále poškozovala jej samotné, minimálně, co se hospodářského růstu týče. To se projevilo již v roce 1961, kdy byla odmítnuta nová snaha o navázání vztahů mezi ČSSR a SRN, jež vzešla ze strany nového bonnského ministra zahraničí Gerharda Schrödera, který působil od roku 1961 ve čtvrté vládě Konrada Adenauera. Ten podnikl kroky k navázání nových hospodářských vazeb s východními zeměmi, které Československo, na rozdíl od dalších socialistických států, odmítlo. (Lizcová 2012, s. 88) Dále také po dlouho dobu odsuzovala takzvanou berlínskou klauzuli, jejímž cílem bylo rozšíření obchodní dohody i na západní část Berlína. Tuto klauzuli z počátku nepodporovala ani NDR ani SSSR, z důvodů nesouhlasu, že by západní Berlín náležel ke Spolkové republice. Tímto rezistentním postojem se však ČSSR stále více izolovala i uvnitř socialistického bloku. (Gregerová 2004, s. 147)

Postupem času dochází v ČSSR a rovněž i v SRN ke změnám ve vnitřní politice, které se rovněž určitým způsobem promítly i do vztahu těchto dvou států. V roce 1963 se novým předsedou vlády stává Josef Lenárt, který tento post bude zastávat až do dubna roku 1968. I v jeho kabinetě na postu ministra zahraničí zůstává Václav David. Z prohlášení této vlády je možné vyzorovat, že československá diplomacie nijak razantně nezměnila svůj dosavadní postoj ke Spolkové republice Německa. Stejně tak jako v minulých letech je prosazováno vyřešení Německé otázky ve prospěch NDR a zneplatnění Mnichova, čehož se československá vláda ze strany Bonnu stále nedočkala. (Programové prohlášení vlády 25. září 1963)

Československá diplomacie se však dostávala do určitého rozporu mezi svou oficiální politikou a skutečným vztahem, jaký měli občané k západnímu Německu. V roce 1963 tak došlo alespoň k určitému vstřícnému kroku, kdy československá vláda zavedla usnadnění vízového styku a umožnila tak snadnější turistické cesty občanů SRN do Československa. Svůj podíl na tom také mělo reformní křídlo KSČ, které prosazovalo umírněnější zahraniční politiku vůči SRN, za účelem bližší kulturní a hospodářské spolupráce. To se částečně povedlo díky otevření hranic a reálného kontaktu obyvatel obou států. Započaly výměnné

pobyty, spolupráce mezi kulturními i hospodářskými organizacemi a v Československu došlo k razantnímu rozvoji turismu. Díky těmto snahám došlo též k utlumení štvavé propagandy, která byla vůči našim západním sousedům vedena. Vrcholní představitelné ČSSR však stále nebyli zcela odhodláni ke spolupráci se Spolkovou republikou Německa. Zvláště pak konzervativní křídlo kolem prezidenta Novotného. (Lizcová 2012, s. 89–90)

Sám ministr zahraničí Václav David, kterého řadím spíše do konzervativního křídla KSČ, přiznává, že ač nejsou mezi západním Německem a ČSSR vztahy normalizovány, existují „*poměrně rozsáhlé hospodářské a kulturní styky mezi oběma zeměmi.*“ (Dokumenty k československé zahraniční politice 1963, s. 308) Právě tyto styky by mohly v budoucnu přispět ke zlepšení vzájemných vztahů a utužení míru.

V roce 1963 došlo k výměně čelních představitelů státu i na straně našich západních sousedů. Po dlouhých čtrnácti letech vlády odstoupil kancléř Konrad Adenauer a na jeho místo byl zvolen Ludwig Erhard. Ten v Adenauerově poslední vládě zastával post zástupce kancléře a rovněž post ministra hospodářství. Ministrem zahraničí v nové Erhardově vládě zůstává Gerhard Schröder.

V otázkách zahraniční politiky ze strany Německé spolkové republiky rovněž nedošlo k velkým změnám. Prioritou vlády na mezinárodním poli byla snaha udržet téma tzv. Německé otázky, tedy možnosti sjednocení Německa pod hlavičkou Bonnu, jakožto podstatnou součást světové politiky, na jejímž vyřešení by měly vítězné mocnosti neustále pracovat. Tato snaha se však nesetkala s úspěchem, jelikož pro západní velmoci již toto téma nebylo dost aktuální. Erhardova vláda se tak rozhodla vyřešit Německou otázku oklikou. Její novou strategií bylo navázat spolupráci se zeměmi Východního bloku, oslabit vzájemné vztahy mezi NDR a těmito zeměmi a dostat tak východoněmecký stát do izolace. Velkým zastáncem tohoto plánu byl i ministr zahraničí, který doufal, že by díky tomu mohlo postupem času dojít k začlenění východního Německa do západního. (Plšková 1996, s. 61–62)

Nově tak bylo v zájmu Spolkové republiky Německa navázat mezinárodní styky kromě dalších zemí i s ČSSR. Tyto vztahy však byly nadále zatíženy minulostí, a tak jejich úsilí o narovnání nebylo vůbec jednoduché. Mezi lety 1963–1964 byly navázány nové obchodní styky mezi západním Německem a například Polskem, Maďarskem, či Bulharskem, které vyvrcholily výměnou obchodních zastoupení. S ČSSR však tyto pokusy skončily nezdarem, a to hned z několika důvodů. Kancléř Erhard sice poprvé od roku 1949 prohlásil, že není žádných územních nároků ze strany SRN vůči československému státu, avšak vzápětí vláda

podpořila aktivity sudetských a jiných vysídlených Němců, kteří si nárokovali zpět svůj majetek a možnost přesídlení. (Dejmek 2002, s. 70) To a že SRN „*dosud neuznala naprostou neplatnost mnichovské dohody, ale dokonce se jí dovolává a opírá o ni své právní normy*“ (Dokumenty k československé zahraniční politice 1963, s. 299) vyvolalo v československých kruzích nelibou reakci, která vyústila v prohlášení ministerstva zahraničních věcí, které se ohradilo vůči jednání Erhardovy vlády. (Dejmek 2002, s. 71-72)

2. 2. Velká koalice a Pražské jaro

Ve druhé polovině 60. let dochází ve vnitřní politice Spolkové republiky Německa k prnutí. Koalice mezi liberálně konzervativními křesťanskými demokraty (CDU/CSU) a liberálně středovou Svobodnou demokratickou stranou (FDP) byla zatížena poklesem ekonomického růstu země. Vládní strany se mezi sebou nedokázaly dohodnout, jak tuto hospodářskou krizi vyřešit. Tyto neshody zpovzdálí sledovala sociálně demokratická strana (SPD), která v té době byla největší opoziční silou, jež do jisté míry pro západoněmecký lid představovala alternativu k nmoderní a zastaralé koalici, vedené kancléřem Erhardem. (Matějů 2012, s. 34) Po několika pokusech o vyřešení této krize bylo nakonec přistoupeno k domluvě o odstoupení kancléře Erharda. Novým kandidátem na jeho místo byl hlasováním uvnitř CDU/CSU zvolen Kurt Georg Kiesinger. Před ním, jakožto novým představitelem nejsilnější parlamentní strany, ležel problém budoucího fungování kabinetu. Po několika návrzích, jako například nové volby, které pro křesťanské demokraty nepřipadaly v úvahu, či pokus o obnovení staré koalice s FDP, nakonec v prosinci roku 1966 došlo k vytvoření takzvané velké koalice, jež se skládala z největší dosud vládní strany – CDU/CSU s největší opoziční stranou, tedy sociální demokracií, vedenou Willym Brandtem. (Plšková 1996, s. 63) Právě ten zastával kromě pozice zástupce kancléře rovněž post ministra zahraničí a byl tak důležitou postavou ve vztahu SRN s československým státem. Nový směr zahraniční politiky byl patrný již z vládního prohlášení. V něm bylo upuštěno od tématu sjednocení Německa jakožto základního bodu vládního programu, naopak byla vyzdvihována nutnost spolupráce se zeměmi východního bloku. V rámci zlepšení těchto vztahů byla směrem k ČSSR považována mnichovská dohoda za již neplatnou, avšak s dodatkem, že nový kabinet ctí závazky, jež má k sudetským Němcům. (Dejmek 2002, s. 72)

Toto prohlášení bylo pro Prahu dostatečným důvodem k rozhodnutí o větším upevnění vztahů s Polskem a nového utvoření aliance s NDR, oproti možné normalizaci vztahů se západním Německem. Právě podpisem takzvané Ulbrichtovy doktríny (pojmenovaná po generálním tajemníku Sjednocené socialistické strany NDR Walteru Ulbrichtovi) ČSSR garantovala, že nenaváže oficiální styky se SRN dříve, než tyto vztahy naváže Německá demokratická republika. Dohoda kromě jiného obsahovala rovněž pasáže prohlašující neplatnost mnichovské dohody od samotného počátku, stejně tak jako nedotknutelnost hranic. (Dejmek 2018, s. 499) Československé mezinárodní dohody se Spolkovou republikou tak zůstávaly stále na neoficiální úrovni a soustředily se převážně na kulturní oblast. (Lizcová 2012, s. 91)

Bonnská diplomacie se však stále snažila o určitou normalizaci vztahů mezi západním Německem a Prahou. Ministr zahraničí Brandt si totiž velice dobře uvědomoval nutnost ustálených vztahů se zeměmi východního bloku, skrze něž mohl apelovat na utvoření vzájemných vztahů s NDR. Výsledkem této snahy s ČSSR bylo podepsání dohody o výměně obchodních zastoupení, které proběhlo 3. srpna 1967. K podpisu této smlouvy rovněž přispěl i vztah mezi prezidentem Novotným a W. Ulbrichtem, který nebyl zrovna na přátelské úrovni. Touto smlouvou, jež vstoupila v platnost 15. února 1968 a její právní ochranu nad ní převzala Francie, se zřizovala obchodní zastoupení v Praze a Frankfurtu nad Mohanem, s možností vydávání víz. Vzhledem k neexistenci konzulátu zde tato zastoupení určitým způsobem suplovala jeho funkci a občané obou států se tak na ně mohli obracet při nastalých problémech během jejich zahraničního pobytu. Oproti československému obchodnímu zastoupení nedostalo to bonnské svou vlastní budovu a sídlilo tak v Paláci Jalta na Václavském náměstí. (Jakubec 2005, s. 194-195) Co se týče československé strany, byla zde situace ohledně umístění obchodního zastoupení poněkud odlišná, jelikož zde od roku 1952 neoficiálně obchodní zastoupení existovalo. (Jakubec 2005, s. 192)

Počátkem roku 1968 došlo uvnitř československého států ke změnám v nejvyšších politických kruzích. Antonín Novotný, jenž byl v čele strany vystřídán mladším, slovenským a reformně orientovaným Alexandrem Dubčekem, se snažil ponechat zásadní vliv na chod státu alespoň z funkce prezidenta republiky, tu však byl nucen pod tlakem veřejnosti opustit již v březnu 1968. Novým prezidentem Československé socialistické republiky se 30. března stal, u lidu oblíbený, armádní generál Ludvík Svoboda. Změny ve stranickém vedení však nadále pokračovaly. Na přelomu března a dubna byli do předsednictva ústředního výboru KSČ zvoleni další zastánci reformního proudu v čele s Oldřichem Černíkem, či Josefem Smrkovským. (Dejmek 2018, s. 602–606)

Tyto změny se musely nutně promítnout i do exekutivní složky státu, a tak již počátkem dubna přijímal prezident republiky novou vládu, jejímž předsedou byl Oldřich Černík. Post ministra zahraničních věcí již také neobsadil Václav David, který byl vystřídán Jiřím Hájkem, bývalým ministrem školství, ale také zkušeným diplomatem. Sám Hájek patřil k reformnímu uskupení kolem Alexandra Dubčeka, a tak hlavním úkolem ministerstva byla snaha o prosazení reformu v duchu akčního programu KSČ. (Dejmek 2012, s. 188–189)

Nová politická reprezentace však nepředpokládala žádné výraznější změny v zahraniční politice státu. Jak vyplývá z programového prohlášení vlády, hlavním partnerem zůstával nadále Sovětský svaz a další socialistické státy východního bloku. Ve vztahu k SRN vláda považuje za důležité vyřešení Německé otázky jakožto další záruky bezpečnosti v Evropě, ve kterém počítá s existencí dvou samostatných německých států. Zároveň odmítá revanšistické a militaristické tendence, které jsou stále přítomny v určitých vysokých kruzích bonnské politiky. (Programové prohlášení vlády z 24. dubna 1968) Pokud ale upustíme od těchto ideologických prvků, které byly součástí oficiální politiky vlády několik desítek let a Dubčekovo vedení na ně pouze určitým způsobem navázalo, můžeme si v praktické rovině povšimnout určitého pokroku ve vztahu k Západu. Ministr zahraničních věcí Hájek chtěl zaktivizovat styky se západním Německem a dalšími kapitalistickými státy a na vázat tak na otevřenější politiku posledních dvou let. (Dejmek 2012, s. 189) V následujících měsících tak do Prahy několikrát zavítali Brandtovi diplomaté. Jejich skupinu vedl Egon Bahr, jehož poslední mise v Praze skončila úspěchem, tedy uzavřením již zmiňované smlouvy o výměně obchodních zastoupení. Jednání, jež byla oproti minulým, vedena převážně na neoficiální úrovni, nicméně po třiceti letech naznačovala konečné vyřešení otázky Mnichova. (Dejmek 2018, s. 614)

Měsíce reformu Pražského jara však byly příliš krátkou dobou na utvoření nových a rozvinutí stávajících zahraničně politických aktivit se SRN. Demokratizační a liberalizační tendence uvnitř Československa, jež v těchto měsících s oblibou sledoval jak ministr zahraničí Brandt, tak i kancléř Kiesinger vzaly s příchodem vojsk Varšavské dohody za své. Sovětský svaz sledoval tyto stále více přátelské vztahy mezi ČSSR a SRN s narůstající nelibostí. Po obsazení československého území tak těchto vztahů využil a společně s konzervativním křídlem KSČ, zastoupené například Vasilem Biřákem, tak ospravedlnily srpnovou intervenci. Bonnská vláda se tedy dostala do velmi nepříjemné situace, jelikož její jednání vůči Československu bylo propagandisticky využito jako jeden z hlavních důvodů nutnosti zásahu ze strany Varšavského paktu. SRN se tak v danou chvíli musela v první řadě zaměřit na vlastní obranu

a udržení svého dobrého postavení v rámci západního bloku. (Buchheim 2011, s. 100)
Spolková vláda si po invazi rovněž uvědomila, jak moc velký vliv má Sovětský svaz na své satelity a že původní myšlenka sblížení se s jednotlivými státy, která se opírala o jejich vlastní národní zájem a určitou politickou samostatnost, byla dosti naivní. V budoucnu tak bylo jasné, že pokud bude chtít západní Německo navázat styky s Východem, klíčem mu bude právě Sovětský svaz, se kterým bude muset jednat přednostně.

3. Brandtova Ostpolitik a reakce ze strany ČSSR

Pokud pro Brandta znamenala sovětská intervence na území Československa pouhou překážku a zdržení v plánu navázat užší vztahy s Východem, pro ČSSR tento sled událostí znamenal tvrdý návrat do reality, ve kterém má určující slovo Sovětský svaz. První měsíce po okupaci se zdálo, že se podaří udržet alespoň část z nastaveného reformního kurzu. Došlo sice k personální výměně v čele československé diplomacie, kdy byl Jiří Hájek donucen opustit tento post a ministerstvo tak po určitou dobu vedl sám předseda vlády Oldřich Černík. Některé připravované akce ministerstva byly zrušeny, ale k žádným závažnějším krokům, které by ovlivnily stávající zahraniční politiku státu nedošlo, tedy až do dubna 1969, kdy byl do čela komunistické strany Československa zvolen Gustáv Husák, s jehož příchodem nastává tzv. období normalizace.

On společně s konzervativním křídlem KSČ se opět uchýlili ke štvavé propagandě proti SRN, jež byla stejně jako v minulosti obviněna z politiky militarismu a revanšismu. Již v únoru 1969 byla v souvislosti s volbou prezidenta Spolkové republiky vyjádřena obava o mír na kontinentě právě z těchto důvodů. (Dokumenty k československé zahraniční politice 1969, s. 31) O dokončení normalizace vztahů s Československou socialistickou republikou, ke které poslední léta směřovala, si mohl Bonn nechat pouze zdát. Na květnovém plénu ústředního výboru KSČ byla nastavena orientace zahraniční politiky směrem na východ. Vláda měla uloženo striktně následovat linii strany, jejímž cílem bylo opětovné „obnovení vzájemné důvěry a rozvinutí všestranných soudružských vztahů mezi ČSSR a Sovětským svazem a dalšími socialistickými zeměmi.“ (Dokumenty k československé zahraniční politice 1969, s. 113) Československé stanovisko a zosťřený ideologický boj byly z Bonnu chápány jako kampaň proti politice SRN. Je pravdou, že se toto téma v československých sdělovacích prostředcích objevovalo častěji, zvláště před volbami do spolkového sněmu německé republiky. Ty proběhly v říjnu roku 1969. Novým spolkovým kancléřem se stal dosavadní ministr zahraničí Willy Brandt. Vláda složená ze sociálních demokratů a liberální Svobodné demokratické strany tak mohla konečně naplno využít všech prostředků k naplnění *Ostpolitik*, dle Brandtových představ. I když byl do funkce spolkového ministra zahraničí uveden předseda liberálních demokratů Walter Scheel, kancléř Brandt si ponechal zásadní vliv v určování zahraniční politiky země, respektive v naplnění projektu Východní politiky. (Lizcová 2012, s. 93) Té byla věnována také velká část vládního prohlášení. Kromě nového návrhu na možné bilaterální jednání s Československem, vedly první kroky vlády na poli

diplomacie k Sovětskému svazu, Polsku a Německé demokratické republice, kde byla snaha navázat rozhovory, jež by vedly k normalizaci vztahů. (von Beyme 1970, s. 200-201) Spolupráce, jež se rýsovala mezi Prahou a Bonnem ustoupila do pozadí. Brand si totiž velice dobře uvědomoval v jaké pozici se jeho nově zvolená vláda ve vztahu k Československu nachází a že navázat na nótu, jež byla nastavena před srpnovou intervencí nebude možné ihned.

To ostatně potvrzuje i prohlášení nově zvolené československé vlády z 16. října 1969. V něm předseda vlády Černík připustil spolupráci se západními kapitalistickými zeměmi, ale pouze v omezeném rozsahu. Tyto zahraniční styky se tak měly soustředit převážně na kulturní, či školní oblast. Téma hospodářství mělo být vyhrazeno hlavně pro socialistické země a spolupráci uvnitř Rady vzájemné a hospodářské pomoci (RVHP). Ve vztahu k západnímu Německu tedy logicky rovněž došlo k proměně. Do popředí se nově dostala témata, jako otázka normalizace vztahů mezi SRN a NDR, a nutnost uznání existence dvou německých států v zájmu zachování míru na kontinentě. (Dokumenty k československé zahraniční politice 1969, s. 359) Tato témata byla vždy určitým způsobem přítomna v jednáních mezi těmito státy, avšak nikdy nebyla přímou podmínkou k možnosti zahájení samotných rozhovorů. Lpění na těchto zásadách však není nijak překvapivé. Československo opět částečně podstoupilo svou svěbytnou zahraniční politiku diktátu Moskvy a tímto rozhodnutím pouze splnilo svou předepsanou roli.

To rovněž potvrzuje i podpis nové smlouvy o vzájemné spolupráci a přátelství mezi Československem a Sovětským svazem z května roku 1970. Tato smlouva a návštěvy vysokých funkcionářů sovětské komunistické strany v čele s Leonidem Brežněvem v Praze se staly jakýmsi pozitivním ideovým obrazem oproti invazi ze srpna 1968. Díky této smlouvě došlo k ještě pevnějšímu začlenění ČSSR do struktur Varšavského paktu a RVHP. Podpisem smlouvy nejvyšší představitelé republiky též uznali platnost tzv. Brežněvovy doktríny, která Sovětskému svazu ukládala pravomoc intervenovat do zemí východního bloku, pokud by hrozilo odvrácení socialismu ke kapitalismu. Tak byl tedy konečně politicky obhájen srpen 1968. (Dejmek 2018, s. 642–644)

O pár měsíců později, 12. srpna 1970, byla podepsána další významná smlouva, tentokrát mezi západním Německem a Moskvou. Ve svém rozsahu šlo o první takto uzavřenou smlouvu mezi SRN a zemí východního bloku. Smlouva kromě přání zachování míru v Evropě, kterého je možno dosáhnout pouze tehdy, pokud se budou dodržovat zásady deklarované v Chartě OSN, mimo jiné obsahovala i pasáž, která se týkala územní celistvosti

států, uznání hranic, tak jak jsou stanoveny a prohlášení, že ani jeden ze států nemá žádné územní nároky vůči kterékoli zemi. (Moskevská smlouva 1970) Tím SRN garantovala hranice s Polskem na Odře a Nise, které byly předmětem mnoha dřívějších vyjednávání. Sovětský svaz také Bonnu v určitém ohledu ustoupil a to tak, že striktně nepožadoval uznání NDR podle mezinárodního práva. Tehdejší československý tisk se veřejnosti o smlouvě zmínil pouze okrajově. Ba naopak po podpisu opět zvýšil svou aktivitu v kritice zahraniční politiky Bonnu. To potvrzuje myšlenku, že Praha nijak nespěchala na jednání s Brandtovou vládou o možné normalizaci vtažů mezi oběma státy a že československá diplomacie si tak nechávala otevřené pole působnosti. Německá strana, v čele s vyslancem von Altenem, se přesto v říjnu 1970 pokusila o oficiální navázání diplomatických styků s návrhem nové bilaterální smlouvy. Praha se k této nabídce nevyjádřila přímo negativně, ale stále zastávala názor, že Bonn musí nejprve normalizovat své vztahy s dalšími socialistickými zeměmi. Na ideologické rovině byla tedy stále nutná určitá diskuse, ale co se týče hospodářského prospěchu, měla Praha jasno, a tak došlo v prosinci 1970 k podpisu dlouhodobé dohody mezi SRN a ČSSR o vzájemném zbožíovém styku a kooperaci ve vědecko-technické oblasti. Platnost smlouvy byla stanovena až do roku 1974 a jejím obsahem byla vzájemná spolupráce podniků a výzkumných zařízení společně s dalším rozvojem obchodních výměn. (Jakubec 2008, s. 39) K normalizaci vztahů na oficiální úrovni však československé politické elity stále nebyly plně připraveny.

O dalším vývoji Východní politiky mnohé vypovídá podpis, jednání a obsah Moskevské smlouvy. Za prvé tato smlouva otevřela dveře Brandtově vládě k dalším socialistickým zemím, ale zároveň těmto zemím ukázala, že jejich pozice ve vyjednávání obdobných smluv se SRN nebude úplně autonomní. Polsko ani NDR nebyly s průběhem jednání a podpisem smlouvy vůbec nadšeny. Polští představitelé si chtěli otázku hranic vyřešit ve vlastní smlouvě s Bonnem a vrcholní političtí reprezentanti NDR se s výsledkem smlouvy nemohli spokojit už vůbec, jelikož uznání NDR ze strany SRN dle mezinárodního práva pro ně bylo klíčové. V prosinci téhož roku došlo k podpisu smlouvy mezi SRN a Polskou lidovou republikou, která si tak alespoň formálně zachovala svou tvář. I když byla otázka hranic de facto vyřešena již Moskevskou smlouvou, polská strana trvala na tom, aby konečné řešení zaznělo i v této smlouvě. Cesta k finální podobě smlouvy ale nebyla tak snadná, jak by se mohlo na první dojem zdát. Polská strana pevně trvala na svých stanoviscích, týkající se uznání hranic na Odře a Nise dle polského návrhu. Jednání se tak nemohla posunout dále, dokud nebude vyhověno polskému stanovisku. Obdobný postoj můžeme zaznamenat i v pozdějším jednání mezi západním Německem a ČSSR. SRN tedy nakonec uznala územní ztráty po 2. světové

válce a zavázala se, že ani v budoucnu nebude mít žádných územních nároků vůči Polské lidové republice. (Plšková 1999, s. 49–50)

Na tento dosavadní vývoj reagovalo i nejužší vedení KSČ, které na plenárním zasedání ÚV KSČ v prosinci 1970, již po podepsání smlouvy mezi Polskem a západním Německem, reflektovalo svůj postoj k Východní politice SRN. V zásadě lze říci, že československá strana byla připravena začít jednání o normalizaci vzájemných vztahů, pod podmínkou, že německá strana uzná neplatnost mnichovské dohody od samého počátku. (Dokumenty k československé zahraniční politice 1970, s. 395)

Něž ale Brandt mohl započít jednání s Prahou, musel nejprve vyřešit problematiku dvou německých států, kde byla vzájemná jednání mnohem složitější. Bylo potřeba překonat přes dvacet let starou zášť, kdy cílem obou států bylo potření existence toho druhého. To již ale v 70. letech 20. století nebylo možné. Svět se změnil a stejně tak i tyto státy. Z NDR se stala země s fungujícím hospodářstvím a stabilní ekonomikou, se kterou stále více států navazovalo diplomatické styky. Západnímu Německu tak v koncovém důsledku hrozila jeho samotná izolace, pokud by k normalizaci vztahů nepřistoupilo. (Plšková 1999, s. 56–61)

Rozhovory, jež byly počátkem 70. let navázány, přinesly své první ovoce již koncem května 1972, kdy mezi oběma státy došlo k podpisu Dopravní smlouvy. Tuto smlouvu můžeme brát jako předstupeň v normalizaci těchto vztahů, ke které došlo záhy. Již v prosinci 1972 byla uzavřena tzv. Základní smlouva mezi SRN a NDR. Kromě zásad, které již známe z předešlých smluv mezi SRN a dalším socialistickým státem, jako je například nedotknutelnost hranic, či odmítnutí jakýchkoli územních požadavků, obsahuje tato smlouva tři zásadní body, ve kterých SRN uznává NDR jakožto rovný, samostatný a plnohodnotný stát, který by měl mít možnost zastoupení v Organizaci spojených národů, a zároveň zvýšení intenzity vzájemných styků, které ulehčí život běžným občanům v obou státech. (Marshall 1997, s. 75)

Ač by se mohlo zdát, že se Brandtově vládě daří všechny naplánované body, není tomu tak. Na mezinárodním poli sice kancléřova popularita strmě stoupala, na domácí politické scéně to již tak slavné nebylo. Brandtovi byla vyčítána neschopnost řešit vnitřní politické problémy země a přílišná angažovanost v zahraniční politice, která podle konzervativní opozice dělala zbytečné ústupky socialistickým státům. (Niedhart 2003, s. 123) Ke zlepšení tohoto obrazu nepomohl ani únik tzv. Bahrova dokumentu do tisku, během jednání o smlouvě s Moskvou. Ten obsahoval mnohé informace z jednání mezi SRN a SSSR. Pro Československo byly

zajímavé hlavně body pět, který předjímá uzavření obdobných smluv jako se Sovětským svazem s dalšími státy východního bloku včetně ČSSR, tak bod osmý, jenž je věnován problematice Mnichova, který mají k všeobecné shodě vyřešit vzájemná jednání mezi Bonnem a Prahou. (Plšková 1999, s. 155–156)

Na neoficiální úrovni tyto rozhovory započaly v březnu roku 1971. Proběhla dvě kola jednání, březnové v Praze a květnové v Bonnu. Na těchto jednáních si obě strany sdělily svá stanoviska týkající se uznání, či neuznání mnichovské dohody. Hovory mezi oběma stranami se vedly s přestávkami, které si jednotlivé delegace braly. Jejich průběh nebyl nijak snadný a až do června roku 1972 nedošlo k žádnému výraznému posunu. Československá strana požadovala uznání neplatnosti Mnichova již od jeho samotného počátku, kdežto SRN se chtěla soustředit pouze na budoucí společné vazby a uznat mnichovskou dohodu za neplatnou od samého počátku odmítala. V červnu 1972 se obě vlády dokázaly dohodnout na určitém kompromisu a smlouva tak po dvou letech velmi složitého vyjednávání byla připravena k podpisu. (Plšková 1999, s. 126–127)

4. Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN

4. 1. Přípravy smlouvy

Před samotným podpisem smlouvy, která pomyslně uzavřela sérii „východních smluv“ se Spolkovou republikou Německa, došlo mezi oběma státy k řadě přípravných rozhovorů. To samo o sobě implikuje, že vztahy mezi tehdejším Československem a SRN nebyly v politické rovině zcela vyrovnané. Normalizační stranické vedení, ani vláda nikterak nespěchaly s navázáním oficiálních jednání. Tento přístup však nevyhovoval Sovětskému svazu, který si na počátku 70. let 20. století uvědomoval nutnost mítí normalizované vztahy se Západem. Sovětský svaz potřeboval tyto normalizované vztahy nejenom ke zlepšení vlastní pozice na mezinárodním poli, hlavně vůči USA, ale také měly tyto styky sloužit k posílení hospodářství, jelikož ekonomická situace byla, díky nefunkčnímu centrálnímu plánování, nadále neúnosná. Československo se tak svým zakonzervovaným postojem dostávalo do stále větší izolace uvnitř obou bloků. Vedení KSČ, jenž si myslelo, že svým jednáním pouze plní linii politiky určenou Sovětským svazem, se jí tak paradoxně vzdalovalo a Moskva tak byla nucena opět zasáhnout a doporučit československému stranickému vedení zahájit rozhovory vedoucí k urovnání vztahů mezi ČSSR a SRN. (Dejmek 2002, s. 74)

První kolo vzájemných rozhovorů se konalo na jaře roku 1971 v Praze. Jednání se konala mezi německým státním tajemníkem Frankem a náměstkem ministra zahraničních věcí Klusákem. V tomto jednání byla hlavním tématem mnichovská dohoda. (Kuklík, Němeček, Šebek 2011, s. 281) Vzhledem k tomu, že obě vlády v této otázce zastávaly diametrálně odlišná stanoviska, kdy československá strana požadovala uznání této dohody jako neplatné od samého počátku, s čímž Bonn zásadně nesouhlasil, nemohla tato jednání skončit úspěchem. Z mého pohledu měla tato jednání převážně informativní charakter, jejichž cílem bylo zjistit stanoviska obou delegací. Rovněž ukázala západoněmecké straně zatvrzelost československého postoje, minimálně co se Mnichova týče. Frankova delegace tak pochopila, že snaha nechat minulost minulostí a zaměřit se na budoucí vzájemné vztahy, se u československého protějšku neseťká s pochopením. Brandtova vláda tak zjistila, že pokud bude chtít s ČSSR uspět, bude muset postup, jaký zvolila u Sovětského svazu a Polské lidové republiky zásadně změnit.

Druhé setkání mezi zástupci obou vlád nově proběhlo na území západního Německa, v Bonnu. Samotná jednání byla rozplánována do dvou dnů od 13. do 14. května 1971.

Ústředním bodem jednání stále zůstávala mnichovská dohoda. Spolková republika byla ochotna začlenit do smlouvy o vzájemných vztazích distancování se od této dohody, avšak nemohla se ztotožnit s československým návrhem na její absolutní právní popření. Z pohledu Spolkové republiky byla dohoda platná až do jejího porušení Hitlerem. „*Mnichovská dohoda byla reálně provedena a na jejím základě došlo k řadě právních aktů, jež nelze rušit.*“ (Břach 1994, s. 17) Německým argumentem proti vyhovění československého návrhu tak bylo, že pokud by došlo k odzúnnání této dohody od samého počátku, mělo by to dalekosáhlé důsledky, které by mohly ovlivnit právní jistotu v mezinárodních vztazích.

Německá strana se při těchto rozhovorech dále na přímo optala československé delegace, zda je důvodem k uznání mnichovské dohody, jako neplatné od samého počátku, i snaha o finanční reparace. Načež náměstek Klusák přiznal, „*že důsledky nulity mnichovské dohody zahrnují i odčinění škod, způsobených realizací mnichovské dohody.*“ (Břach 1994, s. 18) Toto vyjádření však bylo pouze dalším důvodem k odmítnutí tohoto československého návrhu. SRN opět připomněla, že by se oba státy měly spíše zaměřit na budoucí vzájemné vztahy. Československá vláda však stále trvala na svém a výsledkem jednání tak nakonec bylo, že oba státy se ještě více zatvrdily ve svých stanoviscích týkajících se mnichovské dohody. (Břach 1994, s. 18)

Další, již třetí kolo vyjednávání o normalizaci vztahů mezi výše zmíněnými státy bylo naplánováno na červen roku 1971 v Praze. Z původního data se však jednání přesunula na září 1971. Abychom pochopili další vývoj jednání, je potřeba zmínit události, které v kontextu hrály významnou roli. Koncem května 1971 se na území Spolkové republiky Německa uskutečnily tzv. sudetoněmecké dny. Ty pořádal spolek Sudetoněmecký landsmanšaft, jenž sdružoval vystěhovalé sudetské Němce. Proti těmto aktivitám, zvláště pak politickým, československé ministerstvo zahraničí již několikrát vystupovalo. Nejinak tomu bylo i tentokrát. Hlavní kritika směřovala na poslance spolkového sněmu Waltera Bechera, jehož projev byl namířen proti snaze o normalizaci vztahů mezi ČSSR a SRN a dalším socialistickým státům. Československá vláda ve svém prohlášení dále apelovala na Brandtovu vládu, aby z těchto projevů revanšistické politiky vyvodila pádné důsledky. (Dokumenty k československé zahraniční politice 1971, s. 169) Dá se předpokládat, že tyto aktivity určitým způsobem snižovaly zájem Prahy o co nejrychlejší uzavření bilaterálních smluv se SRN. Na druhou stranu se Bonnu počátkem září podařilo sjednat dohodu čtyř mocností o Berlíně. Tato událost byla pro západní Německo mnohem podstatnější než neuzavřené jednání s ČSSR, jelikož tím posouvala projekt Ostpolitik dále dopředu. (Marshall 1997, s. 75) Nesmíme

opomenout, že kromě této smlouvy, měla SRN již normalizované vztahy se Sovětským svazem a Polskou lidovou republikou. Bylo zřejmé, že Praha tak v normalizačních jednáních poněkud zaostává.

Před třetím kolem jednání došlo k určité proměně vystupování mezi oběma státy. Jednání byla smířlivější a snaha dosáhnout určitého kompromisu vyšší. Obě země se rozhodly ke vstřícnému kroku, který se však minul účinkem. Pražská delegace byla ochotna přistoupit na formulaci, jež platnost mnichovské dohody popírá od samého počátku, avšak reálné důsledky tato formulace neměla žádné. Jednalo se pouze o určité citové vyrovnání s křivdou, jež byla na Československém státu spáchána. V této formulaci tedy došlo k upuštění od dodatku o možné kompenzaci ztrát, které z mnichovské dohody pro Československo plynuly. Německá strana však přišla se svým vlastním návrhem, u kterého potřeba vyřazení důsledků mnichovské dohody odpadala. „*Mnichovská dohoda jako první krok politiky, jež byla zaměřena na rozbití nezávislosti a jednoty čs. Státu a byla od počátku bezprávná, pominula.*“ (BŘACH 1994, s. 19–20) Ani jeden z návrhů se však neujal a jednání skončila stanoviskem, ve kterém se uvádí „*že německá strana se pokusí vyhovět československému požadavku*“ (Kuklík, Němeček, Šebek 2011, s. 283)

Nabízí se otázka, z jakého důvodu došlo k proměně vystupování obou delegací. Z německé strany je dle mého názoru odpověď celkem snadná. Spolková vláda, která již měla uzavřené smlouvy se SSSR a Polskem, a navíc jednala o uzavření obdobné smlouvy s NDR, měla zájem o co nejrychlejší uzavření této smlouvy i s ČSSR, se kterou měla dlouhodobé obchodní styky. Navíc by tato smlouva potvrdila účinnost celého projektu Ostpolitik, což Brandtova vláda na domácí půdě potřebovala. U československé strany však odpověď na tuto otázku již tak jasná není. Mnichovská dohoda pro ni byla klíčovým tématem, u kterého nechtěla ze svých požadavků ustoupit ani o píď. Navíc ČSSR tolik nelpěla na rychlém uzavření této smlouvy. Domnívám se tedy, že do průběhu jednání nepřímo vstoupila třetí strana v podobě Sovětského svazu, který, stejně tak jako na počátku těchto jednání, doporučil upravit československé delegaci svá stanoviska.

Čtvrté vzájemné setkání se konalo v polovině listopadu 1971 na německé straně ve městě Rottenburg. SRN byla ochotna přistoupit na další kompromisy, ale československá delegace svůj ústupek již udělala a ve svých stanoviscích již nehodlala dále ustupovat. Tato zatvrzelost nakonec vedla k ukončení tohoto jednání bez jasného výsledku. Československá strana totiž neměla potřebný mandát k jednání o jiných záležitostech než o neplatnosti mnichovské dohody v daném znění. Z toho důvodu se německá strana rozhodla pro pokračování v dalších

rozhovorech až poté, co obě strany dojdou k názoru, že je dohoda, na základě připravené formulace, mezi nimi vůbec možná. (Břach 1994, s. 21)

Jednání se tedy pozastavila a další termín společného setkání delegací nebyl stanoven. Po tomto dalším neúspěšném pokusu se na vznikající dohodu začal Sovětský svaz zaměřovat ještě více než doposud. Skrze tuto smlouvu chtěl SSSR dosáhnout svých vlastních zájmů. Uzavření smluv mezi Východem a Západem by posílilo pozici Moskvy v mezinárodních jednáních a zabezpečilo hranice východního bloku. Neuzavřená smlouva mezi ČSSR a SRN však tuto pozici oslabovala. (Kuklík, Němeček, Šebek 2011, s. 283) Koncem roku 1971 a počátkem roku 1972 se v socialistickém bloku konaly konference států Varšavské smlouvy. Na obou těchto konferencích vystoupila i ČSSR. Ta zde podávala informace o probíhajících stycích se SRN a jejich prozatímní neúspěch. Tímto neúspěchem však českoslovenští politici riskovali, že se zařadí po bok dalších politiků, které Moskva považovala za zkostratělé a zbavovala jich svých funkcí.

Po ustanovení nové československé vlády v prosinci 1971 v čele s Lubomírem Štrougalem se však novým ministrem zahraničních věcí stal Bohuslav Chňoupek, který do té doby zastával post československého velvyslance v Moskvě a od kterého si mnozí slibovali posun ve vztazích se SRN. Zvláště pak Sovětský svaz vkládal do nového ministra velké naděje. Chňoupek za léta strávená v Moskvě znal velice dobře tamní poměry a jeho vztah se sovětským vedoucím diplomacie Andrejem Gromykem byl více než standartní. (Dejmek 2012, s. 205)

K jednacímu stolu byly obě strany připraveny zasednout až po půlroční přestávce. Nové rozhovory byly stanoveny na 29. a 30. června 1972 v Praze. Z kroků, které následovaly po tomto jednání, můžeme vyvodit, že ústředním tématem těchto rozhovorů byla opět mnichovská dohoda a její neuznání. Proměna vedení v Černínském paláci se však promítla do způsobu jednání československé delegace. Ta již jen pasivně neodmítala jakýkoli návrh protější strany, ale aktivně se snažila dosáhnout konsenzu. Obě strany se tak snažily nalézt takovou formulaci, která by obsahovala stanoviska obou států a zároveň byla pro tyto státy přijatelná. Německá strana nakonec navrhla, aby si oba státy nechaly určitý čas na rozmyšlenou. (Břach 1994, s. 22)

Praze však docházel manévrovací prostoro a čas. Obdobné smlouvy již byly uzavřeny s Polskou lidovou republikou i NDR. Na československou delegaci tak byl okolím vyvíjen stále větší

tlak na co nejrychlejší uzavření dohody se SRN. Československá vláda se tak odhodlala k akci. 16. září předal ministerský předseda Lubomír Štrougal Ústřednímu výboru Komunistické strany Československa dopis, který byl určen německému spolkovému kancléři Willymu Brandtovi. Dopis byl na jednání ÚV KSČ schválen a předán německé straně prostřednictvím obchodního zastoupení, jenž mělo Československo ve Frankfurtu nad Mohanem. Premiér v dopise sděluje možné řešení problému s mnichovskou dohodou. Toto řešení vycházelo z uznání dohody jako neplatné od samého počátku, avšak zároveň by z tohoto neuznání nešlo vyvozovat žádné další důsledky. Německá strana tak konečně mohla pochopit postoj československé delegace. Ta, jak se mylně Brandtova vláda domnívala, nepočítala s žádnými praktickými dopady z formulace Mnichova, jako neplatného od samého počátku. Praha tak neočekávala žádné reparace, ani neměla v plánu žádným způsobem stíhat sudetské Němce na území SRN. Pro Československo tato formulace znamenala záruku, že se již nic podobného jako Mnichov nebude nikdy opakovat. Šlo tedy pouze o vyrovnání se s tímto traumatem, které nemá žádné další praktické dopady. Odpovědi se československá strana dočkala v říjnu 1972. Willy Brand v odpovědi kvitoval snahu československé vlády o konstruktivní řešení, dodal však, že si není jistý, jestli formulace, jež československá strana uvedla, umožní vznik dohody. Navrhl tak další diplomatickou komunikaci, ze které by jasně vyplynulo, že jsou obě strany připravené k oficiálním rozhovorům. (Břach 1994, s. 23) V dopise adresovaném vládě ČSSR tak nebylo přímo potvrzeno akceptování tohoto návrhu, ale i přesto znamenal zásadní posun v jednání, jelikož byly vyjasněny československé záměry.

Další rozhovory musely být odloženy, jelikož se Brandtova vláda potýkala s politickou krizí na domácí scéně. Opozice složená z CDU/CSU vyvolala před ratifikací východních smluv se SSSR a Polskem hlasování o nedůvěře vládě. Tu Brandtův kabinet ustál těsnou většinou. Kancléř Brandt si plně uvědomoval nestabilitu své vlády uvnitř Spolkového sněmu. Proto se rozhodl vyvolat předčasné volby, které byly prvními tohoto druhu na území Německa po 2. světové válce. Volby se konaly 19. listopadu 1972, tedy až po ratifikaci obou smluv, čímž se Brandt vyhnul možnému využití těchto smluv jakožto stěžejního tématu opoziční volební kampaně. Ve volbách zvítězila Brandtova sociálně demokratická strana. Ta opět utvořila koalici s Svobodnou demokratickou stranou, se kterou měla jasnou většinu ve Spolkovém sněmu. (Marshall 1997, s. 82-84) Německý lid tak vyjádřil souhlas s Brandtovou politikou nejenom na domácí, ale a co je dle mého názoru podstatnější, i na zahraniční scéně. Uzavření dalších smluv se státy východního bloku tak nestálo nic v cestě.

Brandtova staronová vláda tak měla silný mandát k dalšímu vyjednávání s ČSSR. K tomu došlo v Bonnu 12. a 13. dubna 1973. Na těchto jednáních konečně dospěly obě strany ke kompromisu, který v sobě zahrnoval obě stanoviska, týkající se mnichovské dohody. SRN byla ochotna přistoupit na nulitu mnichovské dohody ve vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN (Břach 1994, s. 24), avšak za předpokladu, že se touto smlouvou „*nestanou právně neúčinnými právní skutečností na území, které bylo dotčeno mnichovskou dohodou.*“ (Břach 1994, s. 23)

Po šesti kolech vzájemných rozhovorů tak byly oba státy připraveny přistoupit k samotné formulaci smlouvy. Dva roky zabrala neoficiální jednání, která měla za úkol vyřešit vzájemné rozpory. A po celé dva roky se nevedly rozhovory o ničem jiném než o mnichovské dohodě. Ta pro ČSSR znamenala ideologické vítězství, jelikož praktické výhody tohoto prohlášení ze strany SRN byly nulové.

Po dvou letech taky byly vlády SRN a ČSSR připraveny jednat na oficiální úrovni. Ta měla, oproti těm neoficiálním, pouze dvě kola. Při prvním kole se textací smlouvy dohodnout nepodařilo. Při druhém kole se československému ministru zahraničních věcí Bohuslavu Chňoupkovi a jeho spolkovému protějšku již finální textací smlouvy dohodnout podařilo. Výjimku však tvořil takzvaný humanitární dopis. Po několika letech složitého vyjednávání byla smlouva 20. června 1973 v Bonnu parafována. K podpisu smlouvy a jejímu schválení však stále nedošlo. Do jednání vstoupila Německá demokratická republika. Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a NSR se totiž měla vztahovat i na Západní Berlín. NDR v tom spatřovala problém a započaly spory o tom, zda může Spolková republika zastupovat zájmy Západního Berlína i na mezinárodním poli. Problém se však podařilo vyřešit díky diplomatické pomoci Moskvy, která měla zájem na co nejrychlejším podepsání dohody. (Plšková 1999, s. 127-128) Teprve po vyřešení všech těchto problematických bodů mohla být smlouva 11. prosince 1973 v Praze slavnostně podepsána. Svými podpisy ji stvrdili předseda československé vlády Lubomír Štrougal a kancléř Německé spolkové republiky Willy Brandt společně s ministry zahraničních věcí obou vlád. Poté následovaly slavnostní proslovy nejvyšších představitelů obou států na Pražském hradě. Z těchto proslovů můžeme také ledacos vyčíst o vnímání již normalizovaných vztahů mezi ČSSR a SRN. Proslov předsedy vlády Štrougala odkazuje na zachování míru v Evropě a utužení vzájemných vztahů a celkově je dle mého názoru orientován spíše na budoucí vztahy mezi těmito státy. Na druhou stranu je v proslovu zmíněno i výročí smlouvy mezi ČSSR a SSSR, což naopak dokládá fakt, že směr československé zahraniční politiky je pevně daný.

Naopak v úvodu Brandtova proslovu jsou zmíněny historické události, jež odkazují k mnichovské dohodě. Brandt zde určitým způsobem přejímá odpovědnost za skutky, které se v minulosti staly. Zároveň však vyjadřuje přesvědčení, že se postupem času podaří oběma státům nalézt pevnou důvěru ve vzájemných vztazích. (Dokumenty k československé zahraniční politice 1973, s. 483-492) V červnu 1974 pak smlouvu čekalo schválení Federálním shromážděním ČSSR, stejně tak jako Spolkovým sněmem SRN. Samotná smlouva pak vstoupila v platnost 19. července 1974.

4. 2. Obsah smlouvy

Samotná smlouva obsahovala, stejně jako předešlé východní smlouvy se SSSR a Polskem, preambuli. Ta kromě víry ve skoncování s tragickou minulostí a nadějí na budoucí oboustranně přátelské vztahy obsahovala i zmínku o mnichovské dohodě, jež „byla Československé republice vnucena nacistickým režimem pod hrozbou síly.“ (Břach 1994, s. 73) Kromě preambule obsahovala smlouva dalších šest článků. Celý první článek byl věnován již zmíněné mnichovské dohodě, kterou oba státy považují za nulitní. Tato jediná věta byla výsledkem několikaletých jednání mezi oběma státy. Tuto neplatnost smlouvy si ale každý ze států může vyložit po svém, jelikož se ve článku nezmiňuje, že by byla dohoda neplatná od počátku, tak jak prosazovala československá strana. (Plšková 1999, s. 130) V článku dvě je zakotveno, že tato nulita však nemá žádných právních účinků a nemá tak žádný faktický dopad na život občanů obou států. Zároveň upozorňuje na to, že nulitou, jež je ve smlouvě zmíněna, nezískává Československá socialistická republika mandát k požadavkům materiální reparace. (Břach 1994, s. 73) Co se týče třetího článku smlouvy, týká se zachování míru v Evropě a ukládá oběma státům řešit své problémy podle zásad, které jsou zakotveny v Chartě OSN. Tento článek byl zkopírován ze smlouvy mezi SRN a Polskou lidovou republikou. Došlo v něm k pouze drobným formulačním úpravám. (Plšková 1999, s. 131) Čtvrtý článek se zabývá územní celistvostí obou států. Prohlašuje, že ani jeden stát nemá „vůči sobě žádné územní nároky“ (Břach 1994, s. 74) Předposlední článek je věnován budoucím vztahům mezi oběma státy. Jak československá, tak německá strana prohlašují, že budoucí spolupráce a navázání styků v dalších oblastech, je žádoucí a v zájmu obou stran. (Břach 1994, s. 74) Finální článek pak již pouze upravuje její ratifikaci a dobu, kdy vstoupí v platnost. Smlouva pak není nijak časově omezena. (Plšková 1999, s. 132)

Smlouva dále obsahovala korespondenci k Západnímu Berlínu, jejíž problematika byla již zmíněna výše. Krom toho soubor dokumentů rovněž obsahoval korespondenci k humanitárním otázkám u obou států.

4. 3. Dopady smlouvy

Podpisem smlouvy tedy došlo k oficiálnímu navázání styků mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německa. Po podpisu smlouvy rovněž došlo k vytvoření velvyslanectví v Praze a Bonnu. Podpisem této smlouvy rovněž SRN uzavřela diplomatické styky s velkou částí východního bloku. To neznamenovalo jen nové hospodářské příležitosti ale též posun ve světě, který byl stále rozdělen na dva bloky. Utužování vazeb bylo určující pro uchování míru nejen na kontinentě, ale i v celém světě.

Z pohledu československé strany byla smlouva úspěchem a tvořila pevný základ pro další normalizaci vztahů mezi SRN a ČSSR. Téma mnichovské dohody, které tvořilo základ této smlouvy a rovněž bylo problémem všech styků mezi německými státy s Československem, bylo vyřešeno ke spokojenosti všech. Díky této smlouvě mohla být mezi oběma státy zahájena nová etapa společných vztahů, které se k této smlouvě odkazovaly dlouhá desetiletí. Tyto a další vztahy, které se podařilo Spolkové republice v 70. letech navázat, znamenaly velký posun v uvolňování napětí v Evropě.

Z německé strany byla tato smlouva hodnocena rozdílně. Přívrženci vládní politiky samozřejmě kvitovali její uzavření, kde vyzdvihovali politickou důležitost této smlouvy pro další vývoj československých vztahů se SRN. Opozice však namítala, že v praktické rovině byly daleko více podstatnější německo-československé hospodářské vztahy, které byly na vzestupu již od počátku 70. let. (Jakubec 2008, s. 39)

Nepopíratelným faktem však zůstává, že právě tato smlouva odstartovala vlnu stále se zlepšujících vztahů mezi těmito státy. Prvními oblastmi, k jejichž prohloubení došlo zanedlouho po podpisu smlouvy, byly oblasti týkající se kulturní, vědecko-technické, či hospodářské spolupráce. V Praxi to znamenalo například spolupráci odborů, či kulturních

institucí. Tyto styky však byly z československé strany nadále pod striktní kontrolou. Konference v Helsinkách z roku 1975 ale jasně potvrdila, že vztahy mezi Prahou a Bonnem jsou nyní na přátelské úrovni, kterou oba státy hodlaly nadále prohlubovat. Kromě setkání prezidenta Gustáva Husáka a předsedy vlády Lubomíra Štrougala s novým západoněmeckým kancléřem Helmutem Schmidtem, při kterém došlo k pozvání prezidenta do Bonnu, se též oba státy přihlásily k plnění výsledků konference, jejímž cílem bylo, mimo jiné i rozvíjet spolupráci mezi státy. V roce 1978 pak došlo k vůbec první návštěvě československého prezidenta do západního Německa. Zde se oba státy dohodly na dalším postupném zintenzivnění vzájemných vztahů, a to nejen na politické a hospodářské úrovni. Snahou bylo rovněž prohloubit politický dialog, který se ve finále odrazil na snaze měst, navázat partnerství v protějším státu. Obě strany tak byly velice spokojeny s dosavadním vývojem v oblasti mezistátních styků. Tomuto vývoji vděčily v první řadě politickým špičkám, které se o to na počátku 70. let 20. století zasadily. (Dejmek 2002, s. 81–82)

5. Závěr

Vztah mezi Československem a Německem byl vždy specifický. Již od počátku vzniku republiky žila na území Československa početná německá menšina. Oba státy spolu měly velmi blízké vztahy nejenom na hospodářské úrovni. Tyto vztahy však byly zničeny nástupem Adolfa Hitlera k moci. Sepsání mnichovské dohody, bez souhlasu Československa, vrazilo klín do vzájemných vztahů těchto dvou států. Po ukončení druhé světové války a následném rozdělení německého území na okupační zóny, ze kterých se v roce 1949 utvořily dva německé státy – Německá demokratická republika, patřící na Východ a Spolková republika Německo náležící k západním státům, se vztahy s Československou republikou musely opět vybudovat. Cesta k navázání nových diplomatických cest však nebyla vůbec jednoduchá. Prvním, ze dvou německých států, který již v 50. letech 20. století navázal vztahy s Československem, byla Německá demokratická republika. Navázání diplomatických styků se Spolkovou republikou Německa bylo však mnohem složitější. V 50. letech se Československo postavilo vedle Německé demokratické republiky a stalo se jedním z nejtvrdějších kritiků západního Německa. Pod taktovku kritiky se dostala politika SRN, kterou československá strana označovala za politiku „revanšismu“. Což dle výkladu československých politických elit znamenalo snahu západního Německa o zvrácení výsledků 2. světové války, hlavně co se územních ztrát týče. V praxi měla tato politika obsahovat tendence k odvetě a odplatě za tyto ztráty. K této rétorice se vůdčí osobnosti státu uchýlovali velice často, a to hlavně v rámci ideologického boje. Skutečná snaha SRN o revanšismus, doplněný o politiku militarismu je však sporná a na domácí scéně tak spíše sloužila k obhájení rozhodnutí nenavazovat se SRN diplomatické styky.

První náznaky možného navázání politických rozhovorů se SRN můžeme vidět až v roce 1958, tedy tři roky poté, co se o tyto styky pokusil Sovětský svaz. Tento pokus však skončil neúspěchem, a to ze dvou důvodů. Spolková republika totiž stále neustoupila od tzv. Hallsteinovy doktríny, která ve výsledku znamenala znemožnění diplomatických styků se zemí, jež uznávala existenci NDR, a tou ČSR nepochybně bylo. Dalším problémem byla otázka mnichovské dohody, na jejímž zneuznání trvalo Československo, které si v té době stále drželo věrnou ideologickou linii, jež byla nastavena za Stalinovi éry. Na počátku 60. let nedošlo k žádnému výraznému posunu, a to i tehdy, když v praktické rovině tato zatvrzelá politika nemalým způsobem negativně ovlivňovala československé hospodářství. Až od druhé poloviny 60. let 20. století bychom mohli zaznamenat určité ochabnutí nepřátelského kurzu

vůči Spolkové republice, kdy dochází k navázání hospodářských a kulturních styků. K tomuto smířcímu přístupu ze stany ČSSR rozhodně pomohl i fakt, že se do čela KSČ dostali lidé, jež prosazovali reformní přístup v politice státu. Mezi tyto osobnosti bychom pak mohli zařadit i Jiřího Hájka, který v té době zastával post ministra zahraničních věcí. Oficiální diplomatické rozhovory s bonnskou vládou se však do konce 60. let 20. století navázat nepodařilo. Svoji vinu na tom má vojenská intervence států Varšavské dohody, jež postihla Československou socialistickou republiku v srpnu roku 1968. Ministr Hájek tak neměl dostatek času k tomu, aby mohl uskutečnit všechny své plánované reformy, které by mohly vést ke snadnějšímu navázání přátelských vztahů se SRN. Je důležité si uvědomit, že tak velký aparát jako je ministerstvo zahraničních věcí nelze proměnit v tak krátkém časovém úseku. Hájek tak za své působení v čele československé diplomacie nestihl ani strukturální a personální reformu ministerstva. Ve finále tak po jeho nuceném odchodu v září 1968 na ministerstvu zůstali ve vysokých funkcích lidé, které Hájek zdědil po předchozím ministrovi Davidovi a kteří zastávali spíše konzervativní politiku. Spolková vláda si rovněž plně uvědomovala, že mír v Evropě má vyšší hodnotu než vztahy s Československem a že vztahy mezi Prahou a Bonnem nebudou možné bez souhlasu Moskvy.

V roce 1969 došlo ve Spolkové republice Německo k parlamentním volbám a novým kancléřem se stal dosavadní ministr zahraničí Willy Brandt. Ten se rozhodl pro prosazení nové východní politiky známé jako „Ostpolitik“. Zájmem této politiky bylo navázat nové diplomatické styky se zeměmi východního bloku. První takovou zemí byl samozřejmě Sovětský svaz. Po srpnových událostech si nová německá sociálně-liberální vláda plně uvědomovala, že pokud chce navázat nové vztahy se zeměmi socialistického bloku, dojde k tomu pouze se souhlasem SSSR. Smlouvu mezi SRN a Sovětským svazem se podařilo uzavřít v roce 1970. Poté následovaly další smlouvy nejprve s Polskou lidovou republikou, v prosinci 1970 a následně i s Německou demokratickou republikou v prosinci roku 1972.

Poslední zemí, která zbývala tak bylo Československo, to se však ocitalo v období normalizace a vedoucí představitelé KSČ v čele s Gustávem Husákem, neměli na navázání diplomatických vztahů se SRN až takový zájem. Moskva však na uzavření této smlouvy měla své zájmy, a tak bylo ČSSR doporučeno tato jednání započít. Opět tak bylo ukázáno, že úplná svébytnost zahraničních politik jednotlivých socialistických států je iluzorní. Praha však nehodlala přistoupit na žádnou diplomatickou smlouvu, dokud nebude úplně vyřešena otázka mnichovské dohody, která určovala vývoj německo-československých vztahů po dlouhá léta. Československá socialistická republika požadovala, stejně jako u všech předešlých jednání,

úplné zneplatnění této dohody. To znamenalo, že bylo požadováno, aby německá strana uznala, že mnichovská dohoda byla neplatná od jejího samého počátku. S tímto tvrzením se však Spolková republika nemohla smířit, neboť by pak hrozilo, že by ČSSR mohla požadovat po SRN určité materiální odškodnění.

Od počátku 70. let, kdy se oba státy rozhodly pro navázání určité spolupráce, bylo hlavní překážkou vypořádání se s mnichovskou dohodou. Po dlouhých rozhovorech, které se střídavě vedly na obou stranách, se nakonec v roce 1973 podařilo dosáhnout kompromisu. Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR s SRN tak byla podepsána a určovala další směr mezinárodní politiky na dlouhá léta dopředu. Mnichovské trauma, které bylo v československém státě po dlouhá léta zakořeněno, tak bylo konečně narovnáno.

Československý postoj k navázání vztahů se Spolkovou republikou se během 60. a 70. let 20. století několikrát proměnil. Ideologickou linii střídaly praktické ekonomické výhody tohoto vzájemného svazku. Prvotní odstup v první polovině 60. let střídá uvolněnější nóta let pozdě šedesátých, která byla zakončena ledovou sprchou v podobě srpnové invaze. Počátek 70. let 20. století se tak opět nese ve snaze vyhovění moskevským požadavkům. Toto přehnané lpění však dostává Československo do stále větší izolace, které vyústí v opětovný, tentokráte diplomatický zásah Moskvy. V tomto velmi specifickém vztahu dvou států své pevné místo zaujímá otázka mnichovské dohody, jejíž téma je po dvacet let přítomno téměř v každém jednání a prohlášení československé vlády směrem k SRN. Vyrovnaní se s touto problematikou stálo oba dva státy značné úsilí. 70. léta však nebyla léty 30., a Mnichov tak již nemohl nadále brzdit rozvíjející se vztahy těchto dvou států.

Jak již bylo řečeno v úvodu, cílem mé práce bylo zpracovat studii, která se bude komplexně zabývat vývojem mezinárodních vztahů mezi Československem a Německou spolkovou republikou v 60. a 70. letech 20. století. Zvláštní zaměření jsem věnoval Východní politice Willyho Brandta, která dokázala prolomit hradbu mezi východním a západním blokem a přispěla tak k upevnění míru v Evropě. Dále jsem se snažil popsat reakci na tuto východní politiku ze strany Československé socialistické republiky, která se během téměř dvaceti let značně proměnila.

Domnívám se, že práce může posloužit jako komplexní přehled událostí, které doprovázely vývoj obou těchto států. Práce by mohla být dále rozšířena o následující léta, či porovnána se vztahy mezi ČSSR a NDR ve stejném období.

6. Seznam použité literatury:

6.1. Tištěná literatura:

BŘACH, Radko, 1994, „*Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR*“. *Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN z roku 1973*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR

BUCHHEIM, Christoph, 2011. „*Československo a dva německé státy*“. Praha: Kristina Kaiserová - Albis international (překlad: Edita Ivaničková)

DEJMEK, Jindřich, 2002. „*ČESKOSLOVENSKO, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992)*“. Praha: CEP: centrum pro ekonomiku a politiku

DEJMEK, Jindřich, 2012. „*Diplomacie Československa, díl 1. Nástin dějin ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918-1992)*“. Praha: Academia

DEJMEK, Jindřich, 2018. „*Československo: Dějiny státu*“. Praha: Nakladatelství Libri

Dokumenty k československé zahraniční politice, 1963. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí

Dokumenty k československé zahraniční politice, 1969. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí

Dokumenty k československé zahraniční politice, 1970. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí

Dokumenty k československé zahraniční politice, 1971. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí

Dokumenty k československé zahraniční politice, 1973. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí

FABER, David, 2015. „*Mnichov: krize appeasementu 1938*“. Praha: Bourdon (překlad Šimon Trusina)

GREGEROVÁ, Magda, 2004, „*Vývoj československo-západoněmecký vztahů v letech 1949-1961: Národní zájmy versus socialistický internacionalismus*“. Praha: Acta Universitatis Carolinae

HAJDŮ, Vavro, LÍSKA, Ladislav, ŠNEJDÁREK, Antonín, 1964. „*Německá otázka 1945-1963*“. Praha: Státní nakladatelství politické literatury

JAKUBEC, Ivan, 2005. „*Československo-západoněmecké obchodněpolitické a dopravněpolitické vztahy v období 1949-1967*“, Acta Oeconomica Pragensia 13, č. 3

- JAKUBEC, Ivan, 2008. „Československo-západoněmecké obchodněpolitické a dopravněpolitické vztahy v období 1968-1989“, Acta Oeconomica Pragensia 16, č. 1
- KOTYK, Václav, 1960. „Dokumenty československé zahraniční politiky, 1945–1960“. Praha: Státní nakladatelství politické literatury
- KUKLÍK, Jan, 2008. MNICHOV 1938 Sedmdesát let poté (sborník textů) „Osudy Mnichova za druhé světové války a po ní“ Praha: CEP: centrum pro ekonomiku a politiku
- KUKLÍK, Jan. NĚMEČEK, Jan. ŠEBEK, Jaroslav, 2011. „Dlouhé stíny Mnichova“. Praha: Auditorium
- LIZCOVÁ, Zuzana, 2012. „Kulturní vztahy mezi ČSSR a SRN v 60. letech 20. století“. Praha: Dokořán
- MARSHALL, Barbara, 1997. „Willy Brandt: A political biography“. New York: ST. MARTIN'S PRESS
- MATĚJŮ, Petra, 2012. „Politika západoněmeckých parlamentních stran vůči zemím východního bloku v letech 1963-66“. Praha: Dokořán
- NIEDHART, Gottfried, 2003. „Ostpolitik: phases, short-term objectives, and grand design“. Washington: GHI
- PLŠKOVÁ, Jaroslava, 1996 "Ostpolitika SRN za Erharda a Kiesingera", Mezinárodní vztahy 31, č. 4
- PLŠKOVÁ, Jaroslava, 1999. „Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969–1974“. Praha: Ústav mezinárodních vztahů v Praze
- TESAŘ, Jan, 2000. „Mnichovský komplex: Jeho příčiny a důsledky“, Praha: PROSTOR
- VON BEYME, Klaus, 1970. „The Ostpolitik in the West German 1969 Elections“, Government and Opposition 5, č. 2.

6. 2. Internetové zdroje:

Moskevská smlouva. 1970 [online]. 3. července 2015 [cit. 2019-07-01]. Dostupné z: www.cvce.eu

Programové prohlášení vlády 1963. [online]. 2. ledna 2008 [cit. 2019-06-29]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1945-1960-csr/viliam-siroky/ppv-1954-1960-siroky.pdf>

Programové prohlášení vlády. 1968 [online]. 2. ledna 2008 [cit. 2019-06-24]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1960-1990-cssr/oldrich-cernik-1/ppv-1968-cernik1.pdf>

Rudé právo. 1957 [online]. [cit. 2019-06-27]. Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1957/8/23/3.png>